

KÜLÖNLENYOMAT

NAGY ISTVÁN MŰVÉSZE

BÁNSZKY PÁL

Nagy István festészete és a népművészet

BAJA, 1975

NAGY ISTVÁN FESTÉSZETE ÉS A NÉPMŰVÉSZET

A „két kultúra” viszonyának, közelebbről a magas művészet és a népművészet kapcsolatának elméleti tisztázása — túllépi mostani témánk kereteit — annál is inkább, mivel ez a kérdés élő képzőművészetünknek is egyik sarkalatos problémája.

Már a terminológia körül is nagy a zavar. Szokásos használatuk félreértésekre is okot ad. A „magas művészet” fogalma kimondatlanul is azt sejteti, mintha a professzionista körülmények között születő művek „származásuknál fogva” eleve értékesebbek lennének, holott ez egyáltalán nem szükségszerű. Pl. a szatmárcsekei temetőben Kölcsey Ferenc klasszicista stílusú síremléke, mint a magasművészet egyik terméke nem mondható értékesebbnek, mint a település közösségi ízlése által determinált kopjafa-erdő, ami az említett síremléket körülveszi. A „népművészet” fogalma azonban még összetettebb problémákat takar. A közfelfogás ezzel a fogalommal szinte kizárólag a XIX. század tárgyi emlékanyagát, vagy méginkább a ma divatos, cifrálnakodó szuvenir-népművészetet jelöli. Kirekesztődnek belőle a hétköznapiak használati eszközei, általában a legarchaikusabb rétegek, ezeknek a helyét is többnyire egyoldalúan az ünnepnapok díszes tárgyai foglalják el. Márpedig a művészetet kívüli szférákat, a mindennapok dísztelen használati eszközeit sem lehet figyelmen kívül hagyni a népi kultúra hatásának, az ethnikai-nemzeti karakter jellegadó vonásainak a kitapintásánál. S még egy sajátosság, amelyet e fogalom nem tükröz: a Közép-Európai népek művészetének, kultúrájának azt a kölcsönhatását, melyet tudományos igényű vizsgálatok meggyőzően bizonyítottak, s így e szempont érvényesítése nélkül a magas művészet és a népművészet kapcsolatának vizsgálata szintén nem lehet kellően eredményes.

Nem helyénvaló most még kísérletet sem tenni új fogalmak alkotására. Az eddigi értelmezésből azonban — témánk szempontjából is — következik a népművészet fogalmának, az ethnikum horizontjának a kitágítása.

Minden megújhodást kereső kor — Magyarországon először a felvilágosodás, majd a reformkor — fokozott érdeklődéssel tanul

mányozza a nép kultúráját, művészetét. Ennek az igénynek egyik fontos mozgatója, hogy az ősi, archaikusabb állapotok fennmaradása szükségszerűen a kultúra alacsonyabb fokán — viszonylag tiszta formájában — érhető tetten. Ennek a friss, tiszta levegő utáni vágynak napjainkban is tanúi lehetünk. Kortárs képzőművészeink is megkülönböztetett érdeklődéssel fordulnak a népi kultúra és a folklór gyöngyszemei felé. Ez a körülmény is indokolja, hogy általában is és most konkrétan Nagy István festészetén keresztül, a népművészet hatásának vizsgálatára koncentráljunk.

„Az a kérdés most már — írta 1931-ben Bartók Béla,¹ hogy miként nyilvánulhat meg a paraszt-zene hatása a magasabb műzenében?” S válasza a következő volt:

Először is úgy, hogy a parasztdallamot minden változtatás nélkül, vagy csak alig variálva, kísérettel látjuk el, esetleg még élő- és utójáték közé foglaljuk...

Az ilyen népdalfeldolgozásoknak kétféle, egymásba határvonal nélkül átmenő típusát figyelhetjük meg.

Az egyiknél a kíséret és az elő-, utó- vagy közjáték másodrangú dolog; nem más, mint keret, amibe a fődolgot: a parasztdallamot belé illesztjük, mint a drágakövet a foglalatába. A másiknál éppen fordítva: a parasztdallam csupán a mottó szerepét játsza és a fődolog az, ami köréje és alája helyeződik. A kétféle típust számtalan átmeneti fok köti össze; néha nem is lehet eldönteni, melyik elem uralkodó a feldolgozásban. Az azonban mindenkor nagyon fontos, hogy az a zenei köntös, amelybe a dallamot öltöztetjük, a dallam karakteréből a dallamba nyíltan vagy burkoltan mutakozó zenei sajátosságokból legyen levezethető, illetve, hogy a dallam és minden hozzáadás *elválaszthatatlan egység benyomását keltse*...

A paraszt-zene hatásának más fajta megnyilvánulási módja ez: a zeneszerző nem használ fel valódi paraszt-dallamot, hanem ehelyett maga eszel ki valamilyen paraszt-dallam-imitációt. Lényeges különbség e közt és az előbb leírt mód közt tulajdonképpen nincs...

Végezetül még egy harmadik módon mutakozhatik a paraszt-zene hatása a zeneszerző műveiben. Ha tudniillik sem paraszt-dallamokat, sem paraszt-dallam-imitációkat nem dolgoz fel zenéjében, de zenéjében *mégis ugyanaz a levegő árad*, mint a paraszt-zenéből. Azt lehet mondani ilyenkor: a zeneszerző megtanulta a parasztok zenei nyelvét és rendelkezik vele oly tökéletes mértékben, amilyen

¹ Első megjelenése a „Budapesti előadások”-ban: Új Idők 1931. Az idézet Bartók összegyűjtött írásaiból I., Zenemű Kiadó Bp. 1966. 676-679 p.

tökéletes mértékben egy költő rendelkezik anyanyelvével. Vagyis: zenei anyanyelvévé lett ez a paraszti zenei kifejezési mód: oly szabadon használhatja és használja is, akárcsak a költő anyanyelvéét.”

Bartók gondolatmenete több ponton szolgálhat tanulságul a képzőművészek számára is. A zene és a képzőművészet között azonban a teljes analógia felállítása a művészeti autonómia elvének tiszteletben tartásán túl azért is indokolatlan, mert megközelítően sem volt egyforma tömegbázisuk — zenének és képzőművészetnek — a nép körében.

Bartóknak az a tétele, hogy először is „a paraszt-dallamot minden változtatás nélkül, vagy csak alig variálva” lehet átvinni a műzenébe, ennek az elvnek az alkalmazhatósága a képzőművészetben s talán még intenzívebben az iparművészetben alig vitatható. Az átvétel első fokán a képzőművészetben is lehet másolni, illetve méret fölé felnagyítani a népművészet legarchaikusabb produktumait. A legkezdetlegesebb fokon is szükséges azonban a mű egészét megragadni és nem kiragadni belőle egy-egy elemet. Csupán a motívumok felhasználása önkényes és külsőséges. A témaegyezés sem teszi önmagában elfogadhatóvá a folklórt és a népművészet hatásának értékét a magas művészetben. (Utalhatunk példaként a Cantata Profana divat-hullámára, amely meglehetősen egyenetlen színvonalú művekkel árasztotta el kortárs képzőművészetünket.) Egy mű maradandóságát, értékét tehát végül is nem, illetve nemcsak a téma népművészeti eredetében, hanem a megformálás hogyanjában, a művész tehetségében és egyéni kifejező erejében kell keresnünk.

Sokan vannak ma, akik — Csoóri Sándor szavaival — a népművészet elszórt szentlászlópénzeit összegyűjtik, de kevesebben vannak, akik azt saját kohójukban megolvasztják és újraedzik. Az alkotóművészet vizsgálata szempontjából pedig ez a hőfok és magartartás a tiszta forrásból való merítés fejlettebb foka. Ezen a szinten sokkal több szellemi energiára és tehetségre van szükség ahhoz, hogy az alkotó túllépjen a motívum és a téma átvételén és művéből „ugyanaz a levegő árad”-jon, mint a népművészetből.

Ezekre az alapelvekre kívánunk támaszkodni Nagy István festésze és a népművészet kapcsolatának a vizsgálata során is.

Művészetének „népi jellegé”-vel többen — ha nem is egyforma hangsúllyal, de hasonló eredményre jutva — foglalkoztak. Legutóbb Pap Gábor mutatott rá² a népballadák zárt rendszere, vala-

² Művészet XIV. évfolyam 6. sz. 35-37 p.

mint a „makáma-elv” érvényrejtására Nagy István alkotói módszerében.

E mostani gondolatmenet is arra vállalkozik, hogy néhány lényegesnek tűnő kérdés megfogalmazásával tovább fűzze az eddig ismertetett szempontok sorát.

Témánk szempontjából is nagyobb hangsúly illeti Nagy István *paraszti származását és életmódját*. Ő nem felülről és kívülről nyúl a népművészet hagyományaihoz, nem átéli, hanem benne él a parasztközösség művészetében és kultúrájában. Ő nem tanulmányozza a népművészetet múzeológiai, illetve kutatói értelemben, hanem életvitelében, magatartásában *azonosulásig együtt él* vele, maga is a nép életmódját éli. Ezért nem viselkedik sohasem úgy, mint a messziről jött idegen, aki rácsodálkozik a számára szokatlan dolgokra, s nem is mindig a leglényegesebbekre, hanem éppen arra, ami a tekintete elé kerül. Nagy István tanítómestere a természet és az élet volt. Felhalmazott megfigyeléseit, tapasztalatait, nem kívülről jövő indítékok alapján, kiemelt programként valósította meg, hanem *organikusan tehette és tette egyéni művészetének részévé*.

Nagy István művészete abban a tekintetben is rokon a népművészettel, hogy képzőművészetünkben Ő képviseli és szólaltatja meg talán a *legtermészetesebben és egyúttal a legösszetettebben a népek testvériségének mindig aktuális, igazán korszerű gondolatát*. Az archaikus, szenuális jegyeket őrző népművészetben egyszerre vannak jelen az ethnikai és a nemzetközi vonások. Ez a nyitott horizont, az egymásrautaltság, hatványozottan érvényesült Közép-Európában. Bartók és Kodály munkásságából, továbbá elsősorban a környező népek tudósai által feltárt összefüggésekből ma már sokoldalúan áttekinthetjük a kölcsönhatás számtalan megnyilatkozását. „A Dúnának, mely múlt, jelen, s jövő, egymást ölelik lágy hullámai.” Nagy István festészete — akárcsak a népművészet — hitelesen ethnikai-nemzeti, és egyben közép-európai is. A magyar képzőművészet történetében Ő közelítette meg leginkább Ady, Bartók és József Attila emberi-művészi hitvallását közös dolgaink rendezésében.

A népművészet közösségi művészet. S habár esetünkben a festészetet egyetlen alkotó ember műveli, a közösség determináló hatása az egymásra utalt, összetartozó embereiben munkál. „Olyanok, mint az erdőn a fák. — Írja Dési Huber István. — Némán, görcső-

sen őrzik karakterüket, de értelmüket csak egymástól kapják.”³ Alakjai individuálisak és egyben kollektív sorsúak. Öntudatosak és méltóságteljesek. Megjelenésük lényegében kapcsolatot tart fenn a pásztorfaragások betyárjainak a kiállításával. Tartásuk az archaikus kultúra emberének megrendítően szép pózát hordozza. E tekintetben elégséges hivatkozni most az önarcképekre!

Nagy István művei egyrészt a szerkezetére és színvilágára találó a balladával való összevetés. Művészete azonban nemcsak ezen a ponton érintkezik konkrétan a népművészettel. Kutatásainkban a párhuzamos jelenségek feltárása — a legkisebb erőltetés nélkül — kiterjeszhető a folklór más területeire is.

Festményeinek eszköztelensége, keresetlen egyszerűsége és tisztasága, műveinek könnyen áttekinthető szerkezete pl. a népdallal, továbbá motívumainak gyakori hármias csoportú szerepeltetése, valamint visszatérő ritmustétele olykor a népmese világával is tart fenn kapcsolatot. Utóbbira az emlékeztetés szándékával álljanak itt példaként a „Domboldalon legelő tehenek”, „Szántás Erdélyben”, „Három ember a vízparton”, „Vörös tehének” című képek.

A népművészet és Nagy István festészete között fennálló vérokonság a *mellérendeltségi* — *elv* alkalmazásában: ember-természet és állatvilág megközelítően egyforma hangsúllyal történő szerepeltetésében, általában az alá- és fölérendeltségi viszony mellőzésében is megfigyelhető.

Bármennyire is igaz, hogy az analógiák végső hitele nem a stílus azonosságokban található meg, hogy a külsőséges stiláris jegek szemmeltartása még nem visz célhoz, a népi ábrázoló művészet közvetlen hatását mégsem indokolt kizárni a vizsgálat szempontjai közül. Az alkotó-oeuvre kétségtelenül olyan tekintetben nem mutat egyenletességet. Ennek ellenére sem lehet azt mondani, hogy ez a hatás csupán az utolsó bajai korszakban mutatkozott volna meg „már a részletformákban is.” Nagy István stílusának rusztikus-ságában, lényegretörő ábrázolásmódjában a faragó népművész bicskája helyett a pasztell-kréta határozottan meghúzott vonalaiban, a dombok, házak, fák, karámok, állatok és emberek gyakran egyező lekerekítettségében — tehát a szellemi atmoszférán túl is — fellelhetők azonos vonások.

³ Először a Korunk 1937. V. sz. jelent meg. Az idézet Dési Huber István: A művészetről Bp. 1959. 80. p. található.

Hiba lenne természetesen Nagy István festészetének minden részletében kimutatni, a valóságosnál jobban eltúlozni azt a hatást, melyet művészetére a népi kultúra gyakorolt. Végülis azt mondhatjuk, hogy Nagy István művészetében hol bűvópatakként, hol felszínre törve, de az egész életmű érrendszeréből szervesen felszívódva, organikusan van jelen a magyar, valamint a Közép-Európa-i népek kultúrája és művészete.

Fk.: Dr. Solymos Ede
100 db 75634 Petöfi Nyomda Kalocsa

